

1. Θεσσαλονίκη 1915: Το περιχαρακωμένο στρατόπεδο

ε τη δημιουργία του *Μακεδονικού Μετώπου* ή *Μετώπου της Θεσσαλονίκης*, από τον Οκτώβριο του 1915, στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης άρχισαν να καταπλέουν πολυάριθμα πλοία που μετέφεραν μονάδες στρατού και τεράστιες ποσότητες εφοδίων και πυρομαχικών. Η πρώτη επαφή που είχαν οι

στρατιώτες του συμμαχικού στρατού με την πόλη ήταν η θέα του θαλάσσιου μετώπου της, καθώς προσέγγιζαν το λιμάνι. Αυτή η θέα της ανατολίτικης και μυστηριώδους πόλης δημιουργούσε θετικές πρώτες εντυπώσεις, οι οποίες όμως γρήγορα άλλαζαν. Πράγματι, μετά την αποβίβασή τους, οι στρατιώτες είχαν να αντιμετωπίσουν έναν προβληματικό τόπο με έλλειψη, λάσπη και ελονοσία, ανύπαρκτες υποδομές, αντίξοες καιρικές και κλιματολογικές συνθήκες και μια αρχική επιφυλακτικότητα έως εχθρότητα από μεγάλες ομάδες του ντόπιου πληθυσμού¹. Τα πρώτα στρατόπεδα οργανώθηκαν από τους Γάλλους και τους Βρετανούς έξω από τη ΒΔ πλευρά της πόλης. Οι Γάλλοι εγκαταστάθηκαν στο Ζεϊτενλίκ (Zeitenlik ή Zeitenlick), σε μια μεγάλη περιοχή που περιλάμβανε το σημερινό συνοικισμό της Σταυρούπολης - Τερψιθέας μέχρι το Χαρμάνκιοϊ (Εύσομος - Ελευθέρια, Harmankoj). Μετά το Ζεϊτενλίκ και το Στρατόπεδο Παύλου Μελά, προς τη σημερινή Πολίχνη (Karaissin) και μέχρι τη σημερινή Ευκαρπία (Λεμπέτ, Lembet) βρισκόταν το αγγλικό στρατόπεδο δίπλα στην οδό Σερρών (σημερινή Λαγκαδά), όπου υπήρχε και αεροδρόμιο². Τόσο στο στρατόπεδο του Ζεϊτενλίκ, όσο και στο στρατόπεδο του Λεμπέτ, εκτός από χώρους στρατωνισμού και νοσοκομείων, υπήρχαν ακόμη μεγάλες αποθήκες πυρομαχικών, τεράστια γήπεδα με υλικό μηχανικού, αποθήκες τροφίμων και ιματισμού, στάβλοι, σχολές εκπαίδευσης ίππων και κτηνιατρικά νοσοκομεία.

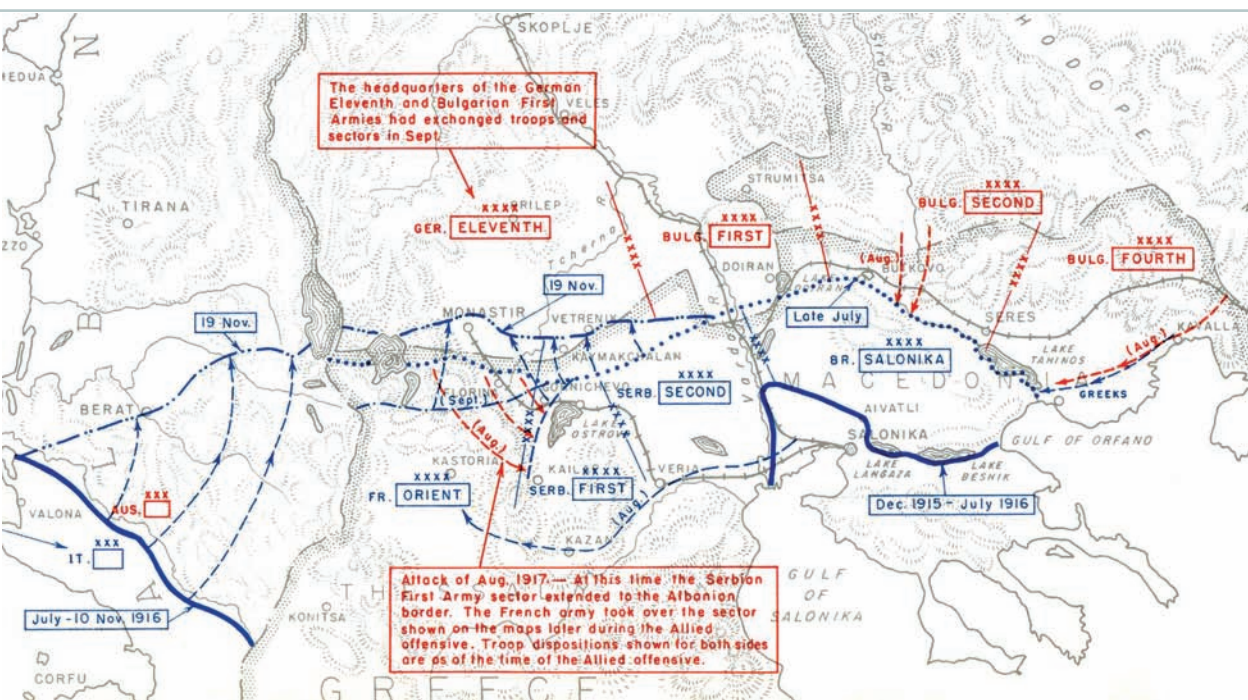
Αμέσως μετά την πρώτη εγκατάσταση των Συμμαχικών Δυνάμεων στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, οι γαλλικές δυνάμεις επιχειρήσαν στις αρχές Οκτωβρίου του 1915 ταχεία επέλαση προς τα βόρεια. Προ-

σπαθώντας να βοηθήσουν την υποχώρηση του σερβικού στρατού από το Κόσοβο, προωθήθηκαν έως την περιοχή του Κρίβολακ (Krivolak), για να προστατεύσουν τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης - Νις. Την 23η Νοεμβρίου όμως, μετά από μαζικές επιθέσεις του Βουλγαρικού στρατού αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν. Οι Βρετανοί ήταν διστακτικοί στο να στείλουν δυνάμεις βόρεια της Θεσσαλονίκης. Παρ' όλα αυτά, παρακινούμενοι από τη γαλλική προώθηση, έστειλαν στρατεύματα, τα οποία όμως ήταν ήδη ταλαιπωρημένα από τις επιχειρήσεις στην Καλλίπολη. Οι βρετανικές δυνάμεις κατέλαβαν την 21η Νοεμβρίου την περιοχή του Κοστούρινο (Kosturino) στη νοτιοανατολική πτέρυγα του μετώπου, αντικαθιστώντας γαλλικές δυνάμεις. Λόγω όμως των καιρικών συνθηκών και της επίθεσης του βουλγαρικού στρατού που διέθετε τετραπλάσιες δυνάμεις, ο βρετανικός στρατός ηττήθηκε και αναγκάστηκε να υποχωρήσει κι αυτός, ταυτόχρονα με τις γαλλικές μονάδες. Οι δύο αυτές μάχες στο Κρίβολακ και το Κοστούρινο καθόρισαν την έκβαση της πρώτης αυτής περιόδου του Μακεδονικού Μετώπου. Μέχρι τη 12η Δεκεμβρίου, όλες οι συμμαχικές δυνάμεις είχαν επιστρέψει σε ελληνικό έδαφος και τελικά οχυρώθηκαν στην περιοχή γύρω από τη Θεσσαλονίκη.

Οι Σύμμαχοι ασχολήθηκαν εντατικά με την περιχαράκωση της πόλης και της περιοχής της. Ο σκοπός τους ήταν η δημιουργία πολύ ισχυρών γραμμών άμυνας, ώστε να μην κινδυνεύσει η Θεσσαλονίκη από πιθανή βουλγαρο-γερμανική επίθεση³. Η πρώτη αμυντική γραμμή ακολουθούσε τον Αξίο ποταμό από τις εκβολές του μέχρι βόρεια τα Στενά Γαλλικού, περνούσε προς τα ανατολικά με τη σειρά τους οικισμούς Dautli (σημ. Μονόλοφος), Ajvatli (σημ. Λητή) και Kavalat (σημ. Καβαλάρι) και έφθανε στον Κόλπο του Ορφανού, περνώντας από τις λίμνες Λαγκαδά (Langaza) και Βόλβη (Besik) (Εικ. 1). Μέχρι το τέλος του 1916, οι Σύμμαχοι απώθησαν τις εχθρικές δυνάμεις, και η γραμμή του μετώπου έφθασε στα βόρεια περίπου στη συνοριακή γραμμή Ελλάδας - Σερβίας και στα ανατολικά στον ποταμό Στρυμόνα (Εικ. 1). Παρ' όλες τις σποραδικές πολεμικές επιχειρήσεις, το μέτωπο παρέμεινε σε εκείνη περίπου τη γραμμή για το επόμενο χρονικό διάστημα μέχρι το Σεπτέμβριο του 1918, οπότε πραγματοποιήθηκε η τελική επί-

θεση και ακολούθησε η ανακωχή του βουλγαρικού στρατού.

Με την οργάνωση του μετώπου και τη συνεχή άφιξη νέων στρατευμάτων από πολλές χώρες, καθώς και με τις πρώτες πολεμικές επιχειρήσεις, ιδρύθηκαν και άλλα στρατόπεδα, αεροδρόμια και νοσοκομεία γύρω από τη Θεσσαλονίκη. Τέτοιες στρατιωτικές υποδομές εγκαταστάθηκαν ιδιαίτερα στα ΝΑ της πόλης, στις σημερινές περιοχές Χαριλάου και Καλαμαριά, Ντεπώ, Τούμπα, Μίκρα κ.ά.⁴ Στην περιοχή του σημερινού συνοικισμού Χαριλάου, δημιουργήθηκε ένα μεγάλο γαλλικό

Εικ. 1. Η γραμμή του μετώπου κατά το τέλος του έτους 1916, όπως απεικονίζεται στο χάρτη "The Salonikan Front, 1916", στο "A short military history of World War I", U.S.A. Military Academy, New York, 1950 (συλλογή Π. Σαββαΐδη). Φαίνεται και η πρώτη αμυντική γραμμή που δημιουργήθηκε μετά την αποβίβαση των Συμμάχων στη Θεσσαλονίκη (από Δεκέμβριο 1915 μέχρι Ιούλιο 1916) που ξεκινούσε από τον Κόλπο του Ορφανού (Gulf of Orfano), περνούσε από τις λίμνες Βόλβη (Lake Besik ή Beshik) και Λαγκαδά (Lake Langaza), έφθανε στον Αξιό ποταμό βόρεια της Θεσσαλονίκης και κατέληγε στο Θερμαϊκό Κόλπο (Gulf of Salonika) ακολουθώντας τον ποταμό.

στρατόπεδο, κυρίως νοσοκομείων με πολλά παραπήγματα και σκηνές. Στην περιοχή της Καλαμαριάς δημιουργήθηκε μεγάλο αεροδρόμιο από τους Γάλλους και δίπλα σε αυτό εγκαταστάθηκαν μεγάλες νοσοκομειακές μονάδες από το βρετανικό στρατό. Στην περιοχή της Μίκρας υπήρχαν το αγγλικό αεροδρόμιο, το σερβικό στρατόπεδο-αεροδρόμιο-νοσοκομείο και μεγάλες εγκαταστάσεις αποθηκών και εφοδίων του γαλλικού στρατού².

Στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης, πολλές συμμαχικές εγκαταστάσεις νοσοκομείων και κέντρων ανάρρωσης ιδρύθηκαν μεταξύ των σημερινών οικισμών Εξοχής και Χορτιάτη, όπως νοσοκομεία λοιμωδών μεταδοτικών νόσων και περιστατικών δυσεντερίας. Όλα αυτά δείχνουν τις ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης των στρατευμάτων. Επίσης, πολλά ακόμη στρατόπεδα, μονάδες εφοδιασμού, σταθμοί πρώτων βοηθειών και νοσοκομεία εκστρατείας εγκαταστάθηκαν από τους διάφορους συμμαχικούς στρατούς σε πολλά σημεία της Μακεδονίας, υποστηρίζοντας τις πολεμικές επιχειρήσεις στη γραμμή του μετώπου.

Η συμμαχική διοίκηση χρησιμοποίησε πολλά κτήρια στην πόλη, στα οποία εγκαταστάθηκαν οι διοικήσεις και διάφορες υπηρεσίες των αγγλικών, γαλλικών, σερβικών, ιταλικών και ρωσικών στρατευμάτων, καθώς και η Κεντρική Συμμαχική Διοίκηση με επικεφαλής αρχικά το Γάλλο στρατηγό Maurice Sarrail. Για παράδειγμα, το κτήριο του Παπαφείου Ορφανοτροφείου τον Απρίλιο του 1916 μισθώθηκε από τη Βρετανική Διοίκηση και μετατράπηκε σε στρατιωτικό νοσοκομείο. Στη συνέχεια, στο διάστημα 1917-1919, στέγασε το Αρχηγείο της Βρετανικής Δύναμης Θεσσαλονίκης (British Salonika Force, BSF).

Σύντομα, στα στρατόπεδα, την πόλη και τα περίχωρά της κυκλοφορούσαν εκατοντάδες χιλιάδες αξιωματικοί, στρατιώτες και βοηθητικό προσωπικό: Άγγλοι, Ιρλανδοί, Σκωτσέζοι, Ουαλοί, Νεοζηλανδοί, λίγοι Αυστραλοί και κυρίως Αυστραλές νοσοκόμες, Γάλλοι, Καναδοί, Αμερικανοί, Ροδεσιανοί, Έλληνες, Τούρκοι, Αλβανοί, Τσιγγάνοι, Ιταλοί, Ρώσοι, Πολωνοί, Σέρβοι, ορθόδοξοι Βόσνιοι και Ερζεγοβίνιοι, Κροάτες, Σλοβένοι, Μοντενεγράνοι, Τσεχοσλοβάκοι, Κύπριοι, Μαλτέζοι, ίσως λίγοι Βέλγοι και Πορτογάλοι, Αιγύπτιοι, Αλγερινοί, Τυνήσιοι, Μαροκινοί, Σενεγαλέζοι, Σομαλοί, Μαδαγασκαρινοί και άλλοι Αφρικανοί,

Ινδοί, Πακιστανοί, Νεπαλέζοι, Ινδοκινέζοι και ιδιαίτερα Ανναμίτες (Βιετναμέζοι), Ιάπωνες και άλλοι ακόμν. Σύμφωνα με την Αγγλίδα αδελφή νοσοκόμα Ruth Conway⁵: *Δεν έχω δει άλλη τέτοια πόλη σε όλη μου τη ζωή. Αναρωτιέμαι αν υπάρχει έθνος που να μην αντιπροσωπεύεται. Δεν είδα Εσκιμώους και Πυγμαίους, δεν είμαι σίγουρη αν είδα Αβορίγινες (σημ. Aborigines, αυτόχθονες κάτοικοι Αυστραλίας), αλλά δεν μπορώ να φανταστώ κάποιους άλλους να λείπουν.*

Αυτός ο πολυεθνικός χαρακτήρας του στρατεύματος (Εικ. 2) αποδίδεται με χιουμοριστικό πνεύμα ως ανέκδοτο που κυκλοφορούσε τότε μεταξύ των στρατιωτών⁶: *Κοντά στο μέτωπο, ένας Ρώσος στρατιώτης παρασύρθηκε και τραυματίστηκε από ένα ιταλικό φορτηγό. Έλληνες στρατιώτες ειδοποίησαν και μεταφέρθηκε από ένα γαλλικό ασθενοφόρο στο κοντινό σκωτσέζικο νοσοκομείο, όπου τον περιποιήθηκε ένας Καναδός γιατρός. Και η μόνη γλώσσα στην οποία μπορούσαν οι δύο να συνεννοηθούν ήταν τα γερμανικά...*

Εικ. 2. Από αριστερά προς τα δεξιά: ένας στρατιώτης από την Ινδοκίνα, ένας Γάλλος, ένας στρατιώτης από τη Σενεγάλη, ένας Βρετανός, ένας Ρώσος, ένας Ιταλός, ένας Σέρβος, ένας Έλληνας και ένας Ινδός (πηγή: Imperial War Museums).

Βεβαίως, ένας τόσο ετερογενής, πολυπληθής και πολυγλωσσικός στρατός, όπως ο συμμαχικός, είχε να αντιμετωπίσει προβλήματα συντονισμού, διαμονής, διατροφής, τήρησης των κανόνων της υγιεινής, διατήρησης του αξιόμαχου και, βέβαια, σωστής περίθαλψης ασθενών και τραυματιών.

Και ο μεν πόλεμος συνεχιζόταν (αν και σε αραιά διαστήματα), γίνονταν σκληρές μάχες και υπήρχαν πολλά θύματα, νεκροί που ενταφιάζονταν στα πολυάριθμα συμμαχικά νεκροταφεία σε διάφορες περιοχές της Μακεδονίας, και χιλιάδες τραυματίες που έπρεπε να απομακρυνθούν από το μέτωπο και να τύχουν γρήγορα της καλύτερης περίθαλψης για τα τραύματά τους. Αλλά και η ελονοσία και άλλες ασθένειες (δυσεντερία, εντερικός ή τυφοειδής πυρετός, φυματίωση, αφροδίσια κ.ά.) προκαλούσαν δεκάδες χιλιάδες θύματα και απώλειες στο συμμαχικό στρατό. Έτσι, ήταν απολύτως απαραίτητη η οργάνωση της περίθαλψης τόσο των τραυματιών, όσο και των ασθενών. Για την αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων, εγκαταστάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της πολυάριθμα στρατιωτικά νοσοκομεία με πολλές χιλιάδες κλίνες διαθέσιμες. Επίσης, τόσο οι Γάλλοι, όσο και οι Βρετανοί δημιούργησαν ένα αποτελεσματικό δίκτυο παροχής πρώτων βοηθειών στο μέτωπο και στη συνέχεια μεταφοράς σε νοσηλευτικούς σταθμούς, σε νοσοκομεία στα μετόπισθεν και σε πλωτά νοσοκομεία για τη μετακίνηση των πιο σοβαρά τραυματιών σε άλλες εγκαταστάσεις στη Μάλτα, την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Μεγάλη Βρετανία⁶.